

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Волинські історичні записки

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано у 2008 році

ТОМ 9

**Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2012**

Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. — Т.9. — 238 с.

В 67

У статтях збірника висвітлено питання історії України, всесвітньої історії, джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін. Увагу зосереджено також на питаннях історії Волині.

Для науковців, викладачів і студентів вищих навчальних закладів України, учителів шкіл, краєзнавців, усіх, хто цікавиться історією.

УДК 94 (477)
ББК 63.3(4 УКР)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор: С.М. Мішук, доктор історичних наук, професор.

Члени редколегії:

Л.В. Баженов, доктор історичних наук, професор,

В.К. Баран, доктор історичних наук, професор,

Л.А. Дубровіна, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України,

О.П. Іваницька, доктор історичних наук, професор,

Збігнєв Карпус, доктор габілітований (Університет Миколи Коперніка, м. Торунь, Республіка Польща),

М.В. Кордон, кандидат історичних наук, доцент,

Г.А. Мішук, кандидат історичних наук, доцент (відповідальний секретар),

П.Ю. Саух, доктор філософських наук, професор,

М.С. Слободяник, доктор історичних наук, професор,

Г.М. Стародубець, доктор історичних наук, професор,

В.В. Трофимович, доктор історичних наук, професор,

В.С. Шандра, доктор історичних наук, професор,

Г.М. Швецова – Водка, доктор історичних наук, професор,

О.М. Швидак, доктор історичних наук, професор,

А.В. Шевчук, кандидат історичних наук, доцент (заступник головного редактора),

І.І. Ярмошик, доктор історичних наук, доцент.

Рецензенти:

Г.І. Ковальчук, доктор історичних наук, професор,

В.М. Хмарський, доктор історичних наук, професор.

Виходить за рішенням Вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (від 21 грудня 2012 р., протокол № 5)

**Постановою президії ВАК України від 10 березня 2010 р. №1- 05/2
затверджено як фахове видання в галузі історичних наук.**

**Свідомо про державну реєстрацію збірника наукових праць
„Волинські історичні записки” серія КВ, № 14276 – 3247Р від 04.08.2008 р.**

Засновано у 2008 році

~~Розповсюдження~~ без офіційного дозволу редколегії збірника наукових праць „Волинські історичні записки” ~~забороняється~~.

~~Редколегія не змінює~~ точку зору авторів, зберігає оригінальний стиль матеріалів, залишає за собою право скорочувати ~~матеріал~~.

~~Друковані в інших виданнях матеріали~~ до розгляду не приймаються.

~~При передруку публікації~~ на „Волинські історичні записки” обов’язкове.

~~Відповідальність за достовірність наукової інформації та покликань~~ несуть автори.

Олександр Комарніцький. Громадсько-політична діяльність студентства педагогічних технікумів Житомирщини в 20-ті рр. ХХ ст.....	124
Фатіма Хададова. Кадрова політика Російського уряду щодо міських магістратів Волині (кінець ХVІІІ – 60-ті роки ХІХ ст.).....	130
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.....	136
Юрій Крамар. Українсько-польські стосунки міжвоєнної доби в політичній публіцистиці пілсудчиків.....	136
ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ.....	144
Іван Сандуляк. Становлення й розвиток туризму в буковинському регіоні у висвітленні історіографії останньої чверті ХІХ – 80-ті рр. ХХ ст.....	144
Ольга Білобровець. Польська преса в суспільно-політичному житті поляків України на початку ХХ ст.....	161
Павло Шидловський, Олексій Лизун. Стоянка Великий Дивлин “Д” у контексті палеоліту Північної Житомирщини.....	168
ПЕРСОНАЛІЇ.....	182
Сергій Вировий. Родина Генріха Шлімана в Києві.....	182
Катерина Мацелюх. Роль Петра Абрамовича в становленні бібліотеки Інституту народної освіти в Житомирі (20-ті рр. ХХ ст.)	188
СТОРІНКА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ.....	194
Вікторія Панченко. Канцелярія мирового з’їзду Правобережної України: функції, структура, склад (1871-1919).....	194
Олеся Розовик. Репресовані жінки – активні учасниці боротьби за національне відродження українського народу в 1920-х роках	202
Саміра Ахмід. Відкриття Одеського археологічного музею в контексті становлення пам’яткоохоронної справи Півдня України	208
Валерія Сугак. Характеристика побуту одеських робітників (за матеріалами газети “Одесский вестник” 1860-1875 рр.).....	212
РЕЦЕНЗІЇ.....	218
Микола Козловець. Сучасна освіта України: без ретуші та фанфар.....	218
ЮВІЛЕЇ.....	227
Іван Ярмошик. До 75-річчя кандидата історичних наук, доцента М.К. Новика.....	227

O. Komarnitsky. Socio-Political Activity of Students in the Teachers' Colleges of Zhytomyr Region in 20-ies Years of the 20th century.....	124
F. Hadadova. Personnel Policy of the Russian Government's Urban Magistrates in Volyn Province (the End of the 18th – 60-ies Years of the 19th Century.).....	130
WORLD'S HISTORY.....	136
Y. Kramar. Treating the Interwar Ukrainian-Polish Relations in the Political Journalism of Marshal Pilsudski's Supporters.....	136
HISTORIOGRAPHY, HISTORICAL SOURCE STUDIES, SPECIAL HISTORICAL DISCIPLINES.....	144
I. Sanduliak. Emerging and Development of Tourism in Bukovyna in Elucidated Historiography in the Late 19 th Century and the Late 20 th Century.....	144
O. Bilobrovets. The Polish Press in the Socio-Political Life of Polish of Ukraine in the Beginning of the 20th Century.....	161
P. Shydlovskiy , O. Lyzun. Velykyj Dyvlyn Site “D” in the Context of Palaeolithic of the North Zhytomyr Region	168
PERSONALIA.....	182
S. Vurovuy. Heinrich Schliemann’s Family in Kyiv.....	182
K. Matseluh. Peter Abramovich’s Role in the Library Formation of the Institute of Education in Zhytomyr (20-ies Years of the 20th Century.)	188
THE PAGE OF BUDDING SCHOLAR.....	194
V. Panchenko. Office of Magistrate Council in the Right-Bank Ukraine: Functions, Structure and Personal (1871-1919).....	194
O. Rozovyk. Repressed Women – Active Participants in the Fight For National Revival of Ukrainians in the 1920ies.....	202
S. Akhmid. Opening of Odessa Archaeological Museum in the Case of Formation of Monument Protection of the Southern Ukraine.....	208
V. Sugak. Characteristic of Everyday Life Odessa Workers (According to the Newspaper “Odesskiy Vestnik” 1860-1875).....	212
REVIEWS.....	218
M. Kozlovets. Modern Ukrainian Education: Without Polish and Fanfares.....	218
JUBILEES.....	227
I. Yarmoshyk. Delicated to the 75th Anniversary of the Candidate of Sciences (History), As-Prof. M.K.Novyk.....	227

СТОЯНКА ВЕЛИКИЙ ДИВЛИН “Д” У КОНТЕКСТІ ПАЛЕОЛІТУ ПІВНІЧНОЇ ЖИТОМИРЩИНИ

У запропонованій статті автори вводять до наукового обігу нові матеріали з комплексу археологічних пам'яток “Великий Дивлин”, що знаходиться в Лугинському районі Житомирської обл. Основну увагу приділено вивченню крем'яного інвентарю скупчення “Д” з огляду на презентативність колекції виробів. Порівняльний аналіз типологічних та технологічних особливостей колекції та залучення аналогій з інших територій свідчить про належність стоянки до свідерської традиції доби фінального палеоліту. Зроблено висновок про перспективність подальших досліджень пам'ятки.

Ключові слова: пізній палеоліт, Північна Житомирщина, свідерська археологічна культура

Особливості вивчення палеоліту Північної Житомирщини полягають у тому, що, незважаючи на доволі давню історію досліджень цього регіону з точки зору палеолітознавства, сьогодні переважна більшість пам'яток залишаються відомими тільки за підйомним матеріалом та незначної кількості стратифікованих стоянок, що були досліджені стаціонарно та повною мірою проаналізовані. Певною проблемою також варто назвати погану стратифікованість культурних шарів більшості пам'яток, що пов'язано з незначною глибиною залягання та поширенням переважно супіщаних плейстоценових відкладів, які погано сприяють збереженості культурних решток, аніж лесові породи. Однією з причин загальною недостатньої вивченості палеоліту Житомирського Полісся є фізико-географічне середовище області: значна її частина вкрита лісами, заболочена (хоча меншою мірою, ніж інші регіони Українського Полісся) [1, с. 124-125]. Таким чином, пошуки та вивчення нових пам'яток доби палеоліту на території Житомирщини – невідкладне завдання для створення культурно-хронологічної схеми розвитку регіону в цю епоху.

Територія Північної Житомирщини викликала зацікавлення серед дослідників кам'яної доби ще з кін. XIX ст. [2, с. 6-9]. Серед перших серйозних спроб дослідження палеоліту Житомирського Полісся можна згадати праці В. Б. Антоновича [3, с. 13] та В. В. Хвойки, якими була виявлена стоянка поблизу м. Коростень, на скельному березі р. Уж [4, с. 13-14, 16]. Декілька пунктів кам'яного віку, зокрема й майстерню з обробки крем'яних виробів на околиці Житомира, відкрито роботами С. С. Гамченка на поч. XX ст. [5, с. 290-291]. Окрема група пам'яток пізнього палеоліту концентрується на південному краю Овруцько-Словечанського кряжу. У 20-х рр. XX ст. І. Ф. Левицький тут відкрив Довгинецьку стоянку, де за відносної бідності крем'яного інвентарю було знайдено чимало добре збережених палеофауністичних решток [6, с. 153-160]; пізніше вона досліджувалася М. І. Гладких та І. Б. Люріним [7; 8, с. 42-46]. У 50-60-х рр. І. Г. Шовкопляс досліджує чотири місцезнаходження пізньопалеолітичної епохи біля м. Радомишль [9; 10]. У кінці 70-х рр. Д. Я. Телегін відкрив стоянку Збраньки [11]. Особливої уваги заслуговують дослідження Л. Л. Залізняка у 80-х рр. на півночі Житомирського Полісся. Дослідником виявлено близько 20-ти фінальнопалеолітичних свідерських пунктів на березі р. Уж поблизу с. Матейки Народицького р-ну, п'ять скупчень стоянки Прибір, 13 було досліджено розкопками [12, с. 16]. У 90-х рр. Д. Ю. Нужний дослідив пам'ятки Шоломки, Овруч та Коренівка на південному краю Овруцько-Словечанського кряжу [13, с. 74-86].

У результаті останніх досліджень 2006-2010 рр. було виявлено низку нових місцезнаходжень кам'яного віку на території Олевського (Бучмани, Нові Білокоровичі), Овруцького (Красносілка), Лугинського (Великий Дивлин, Повч, Липники) та Попільнянського (Суцанка I-III, Корнин II) районів Житомирської області [14]. Серед виявлених пам'яток найбільшу увагу привертає комплекс поблизу с. Великий Дивлин Лугинського р-ну з огляду на розташування поруч шести скупчень підйомного матеріалу палеолітичного характеру та збереженості непорушеного культурного шару на деяких із них [15; 16].

Низку пам'яток кам'яного віку поблизу сіл Бучмани та Великий Дивлин було відкрито краєзнавцем, учителем історії середньої школи с. Липники Лугинського району М. О. Хоптинцем у 2006 р. Протягом 2007-2011 рр. територію комплексу досліджували співробітники Кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф МНС України [17].

Топографічно комплекс розташовується в 1 км на північний-схід від с. Бучмани. Він складається з кількох типів об'єктів, серед яких наявні залишки шести стоянок доби пізнього палеоліту віком 15-10 тис. рр. тому "Великий Дивлин I" (скупчення А-Е), а також артефакти ранньослов'янського часу та періоду Київської Русі [18]. Скупчення виробів простежені по краю тераси в підніжжі двох окремих природних підвищень, які розташовані на відстані бл. 220 м одне від одного, місцеві назви – «Гора Султанка» (давньоруське городище XI-XIII ст.) (бл. 7 м висотою) та «Гора Дивлинська» (поселення ранньослов'янського – давньоруського часу IX-XI ст. Великий Дивлин II) (бл. 9 м висотою), складених супіском і мергелем із великим вмістом вапняку; "Гора Султанка" має відмітку 200.6 м над рівнем моря. Тераса читається слабко з огляду на проведення оранки на території пам'ятки та наявності дренажної системи, що певним чином змінила ландшафт під час осушування заболоченої місцевості. Сьогодні заболочена місцевість оточує пам'ятки із заходу та півдня. Можна стверджувати, що ще в недалекому минулому, ландшафт місцевості був значно виразнішим і тераса, на якій розташовуються пункти, читалася краще, ніж тепер. На південь від комплексу починається край вододільного плато між річками Жерев і Дивлінка (Рис. 1).

У ході досліджень було виявлено шість скупчень (А-Е) підйомного матеріалу у вигляді виробів із кременю, попередньо віднесених до пізньопалеолітичної доби. Частина цих концентрацій була досліджена розкопами та шурфуванням (скупчення А, Д, Е), переважна ж більшість знахідок походить із поверхневих зборів. Матеріали скупчень А та Е опубліковані в низці наукових видань [19; 20], тому завдання нашої статті – введення до наукового обігу колекції зі скупчення Д, з огляду на наявність доволі представницької серії виробів, що дає змогу проведення попереднього техніко-типологічного аналізу та порівняння з іншими палеолітичними комплексами.

Пам'ятка Великий Дивлин I, скупчення "Д" відкрита експедицією Київського національного університету у 2009 р. Стоянка розташовується в 88 м на схід від урочища "Гора Дивлинська", знаходиться на городах села, розорюється. Упродовж 2009-2011 рр. на ній проводилися науково-дослідні роботи. З метою з'ясування стратиграфічних умов залягання археологічних решток та ступеня руйнації пам'ятки було закладено шурф 1,0 x 1,0 м до 1,8 м глибиною. Стратиграфія така:

0-0.30 м – сучасний орний шар, у якому трапляються невеликі фрагменти давньоруської кераміки та вироби з кременю палеолітичного часу;

0.30-0.60 м – світло-жовтий супісок із тонкими прошарками ортзандів жовто-бурого кольору;

0.60-1.0 м – жовтий глинистий супісок із щільними ортзандовими прошарками.

Крем'яні вироби палеолітичної доби траплялися, починаючи з сучасної поверхні і до 60 см вглибину, у дисперсному стані, не утворюючи концентрацій ані в планіграфічному, ані в стратиграфічному відношенні. Найбільшу кількість виробів знайдено у світло-жовтому супіску на глибині 0.3-0.6 м. Таким чином, шурфом виявлено

зруйнований оранкою шар доби Київської Русі та частково перевідкладені рештки пізньопалеолітичного часу.

Матеріал із шурфу (73 екз.) представлений як відходами виробництва, так і знаряддями праці, серед яких ретушовані відщепи та пластини, 3 скребки, 2 проколки, анкоші, фрагмент мікроліту та кам'яний абразив. Значний відсоток (бл. чверті) виробів із вторинною обробкою, що походять із шурфу, дають змогу зробити припущення, що ним досліджено частину зони активної господарської діяльності, можливо житлової території, а скупчення "Д" являє собою зруйновану стоянку пізньопалеолітичної доби.

Загалом колекція виробів зі скупчення нараховує 299 одиниць матеріалу. Як сировина використовувався якісний темно-сірий із білястими включеннями волинський кремій із вапняковою кіркою, виходи якого у вигляді розколотих жовен, морозобійних відколів та уламків трапляються поблизу с. Бучмани, в 3 – км на південь від Великодівлинського комплексу. Про використання первинних виходів кременю свідчить наявність вапнякової кірки на уламках і первинних відщепках. Переважну більшість виробів непатиновано. Крім того, мешканцями стоянки використовувався житомирський кремій нижчої якості жовтуватого кольору. Наявність родовищ сировини поблизу пам'ятки значним чином вплинула на своєрідність технології первинного розколювання на стоянці.

Серед відходів виробництва найчисельнішу групу становлять відщепи (176 екз.). Значна їх кількість належить до типу первинних (45 екз.), наявні реберчасті та сколи: оформлення площадок нуклеусів (Рис. 2: 2, 6) (16 екз.) та лусочки (30 екз.). Повздовжні сколи (65 екз.) становлять переважну більшість у групі вторинних відщепів (85 екз.). У комплексі наявні пластини (46 екз.), серед яких 33 призматичні, 6 реберчастих та 7 пластинок.

Техніка первинної обробки характеризується використанням як одноплощадкових (Рис. 2: 1, 4-5, 7-8; 3), так і двоплощадкових нуклеусів для зняття середньопрошарових пластин (8 та 7 екз.). Серед двоплощадкових переважна більшість належить нуклеусам зустрічного сколювання, частина з яких має скошені протилежні площадки, що зближує їх із «човнуватими» свідерськими (Рис. 4). Початок розколювання відбувався з допомогою використання прийому реберчастого сколу – реберчасті відщепи та пластини становлять близько 10% від усіх сколів комплексу (Рис. 2: 3).

Досить високий відсоток знарядь у комплексі (17,4%) пояснюється походженням більшості матеріалу з поверхні пам'ятки. Близько половини виробів із вторинною обробкою виготовлено на пластинах. Знаряддя праці (52 екз.) представлені ретушованими відщепами, пластинами, скребками та різцями. Серед виробів із вторинною обробкою найбільшу групу становлять ретушовані відщепи – 22 екз. (Рис. 5). Серед них виділяється серія масивних відщепів або морозобійних відколів із крайовою вентральною та дорсальною ретушю (Рис. 5: 7-10). Досить цікавим є ремонт із двох ретушованих відщепів, що походить з шурфу (Рис. 6: 12).

Ретушованих пластин трохи менше – 17 екз. Серед них найбільшу групу становить серія виробів з тронкованими проксимальним або дистальним кінцями (Рис. 7: 4, 10-14, 19). Також наявні пластини ретушовані по краю виробу (Рис. 6: 10; 7: 7-9, 16-17). Привертають увагу дві пластинки зі збереженим відбивним горбком та пероподібним закінченням, що мають дрібне ретушування по дистальному кінцю (вістря) (Рис. 7: 3, 6).

У колекції наявні п'ять скребків, виготовлені на відщепках. Три з них – аморфної форми на безсистемних відщепках із досить високим оформленням робочого краю (Рис. 6: 1, 3-4). Два інших вироби – типові кінцеві скребки, оформлені віялоподібним ретушуванням на призматичних відщепках (Рис. 6: 2, 11). У колекції представлено два бокових різця (Рис. 6: 6-7). Один виготовлено на морозобійному відколі, інший на масивній пластині. Останній виріб має плоскі фасетки по черевцю, що наближує його до стамески. Також представлено два скобелі, один із яких виготовлено на пластині з тронкованим проксимальним кінцем (Рис. 7: 18), а інший – на відщепі (Рис. 6: 5); а також дві проколки – пластини з виділеним альтернативною ретушню жалом (Рис. 7: 5). До категорії мікроінвентарю віднесені базальні фрагменти пластинок: із тронкованою проксимальною частиною; з плоскою

підтескою по черевцю з боку відбивного горбка та крайовим ретушуванням (Рис. 7: 1-2).
Статистичні показники комплексу наведено у таблиці:

Відщепи	вторинні	повздовжні – 65 біповздовжні – 11 поперечні – 8 безсистемний - 1	85	176 (71% від відходів виробництва)
	первинні		45	
	реберчасті		16	
	лусочки		30	
Пластини				46 (18.5%)
	призматичні	цілі – 23 дистальні – 6 медіальна – 1 проксимальні – 3	33	
	реберчасті	цілі – 5 дистальна – 1	6	
Пластинки		цілі – 4 дистальні – 2 медіальна – 1	7	
Нуклеуси та уламки				23 (9.3%)
	1-площ.		8	
	2-площ.	зустрічного – 4 з суміжними – 2 альтернативного - 1	7	
	уламки	безсистемні – 5 з 1-площ. нукл. - 2	7	
Відщепи каменю			2	2 (0.8 %)
Усього відходів виробництва			247 (82.6% від комплексу)	
Ретушовані відщепи				22 (43.2 %)
Ретушовані пластини				17 (33.3 %
	ретушовані по краю пластини		7	від знарядь)
	тронковані пластини		8	
	ретушовані пластинки		2	
Різці				2 (3.9 %)
	бокові	на пластині -1 на відщепі – 1	2	
Скребки		на відщепах – 5	5	5 (7.8 %)
Скобелі		на відщепі – 1 на пластині -1	2	2 (3.9 %)
Проколки на пластинах				2 (3.9 %)
Мікроінвентар				2 (3.9 %)
	тронкована пластинка		1	
	ретушована пластинка		1	
Усього виробів із вторинною обробкою			52 (17.4% від комплексу)	
УСЬОГО В КОМПЛЕКСІ				299

З причини високого відсотку нуклеусів і нуклеоподібних уламків (9.3% від відходів а також первинних, реберчастих і сколів підживлення площадок, що разом становлять 30% від всіх сколів, комплекс має певні ознаки майстерні з первинної обробки кременю. Але таке враження створюється внаслідок дослідження незначної ділянки пам'ятки та походження основної частини матеріалу з поверхневих зборів, що унеможливило потрапляння в колекції дрібних відходів виробництва.

Біповздожнє сколювання є цілком характерним для скупчення Д – наявність нуклеуса зустрічного сколювання та біповздожні відщепи та пластини. Безперечно, частина одноплощадкових є зредукованими в процесі експлуатації двоплощадковими формами, про що свідчить єдність їхнього виконання та наявність негативів пірнаючого сколу, що зняв протилежну площадку (Рис. 2: 7; 3: 1, 3-4). Нуклеуси часто мають сплюснені широкими сколами тильні сторони. Переважна більшість виробів виготовлена без фасетування ударних площадок, натомість досить часто використовувалася підготовка площадки одним-декількома широкими сколами підживлення, часто з робочої поверхні нуклеуса. Для отримання якісних заготовок використовувалось ізолування площадки сколу, перебор карнизу, а також абразивна приштїфовка краю площадки. У процесі утилізації нуклеуси набували сплюснених форм.

Серед призматичних напівфабрикатів пластинчасті заготовки нараховують 18.5% від всіх відходів виробництва. Переважна більшість пластин має ширину в межах від 1,2 до 2,0 см, пластинок значно менше (7 з 46 пластинчастих напівфабрикатів), мікропластини відсутні взагалі. Індекс пластинчастості становить 23,1%.

Близько половини виробів із вторинною обробкою виготовлена на пластині. Відщепові заготовки використовувалися для оформлення різноманітних типів знарядь – переважно ретушованих відщепів, скребків, одного різця. Пластинчасті заготовки використовувалися для виготовлення ножеподібних і поперечно-тронкованих пластин бокового різця, скобеля та мікроінвентарю. У техніці вторинної обробки досить широко застосовувався прийом поперечного тронкування (пластини, бокові різці).

Технологія обробки каменю та морфологічні особливості знарядь різко відрізняються від відомих епіграветських пам'яток Житомирського Полісся – Вел. Дивлина скупчення А, Довгиничів, Збраньок, Шоломок І.

За технологічними особливостями комплекс знаходить аналогії серед фінальнопалеолітичних пам'яток Північної України. Певним індикатором належності до фінального палеоліту є наявність біповздожнього розколювання, яке практично не застосовувалося на епіграветських стоянках, на відміну від фінальнопалеолітичних (Вел. Дивлин Е) [20, с. 31-32]. У межах фіналу палеоліту пам'ятку потрібно віднести до свідерського кола, з огляду на характер первинної обробки та наявність базальної частини свідерського наконечника (Рис. 7: 1). Зокрема, культуровизначальними технологічними ознаками свідеру є отримання якісних пластинчастих напівфабрикатів із «човнуватих» нуклеусів зустрічного зняття в первинній обробці кременю та використання плоскої підтески черевця з боку відбивного горбка при виготовленні специфічних свідерських вістер. Зменшення відсотка двоплощадкових нуклеусів, щодо інших форм цілком характерне для східноволинських свідерських пам'яток [21, с. 19-20]. За такими ознаками найближчими аналогіями стоянці Вел. Дивлин Д виступають пам'ятки в урочищі Прибіж на березі р. Уж у Народицькому районі, досліджені Л. Л. Залізняком [12, с. 164-173; 22, с. 26-48]. Дослідник датує свідерські пам'ятки Українського Полісся в межах Дріасу III – раннього Пребореалу (11-10 тис. рр. тому). У будь-якому випадку, виходячи з аналізу радіовуглецевих дат епіграветських і фінальнопалеолітичних пам'яток суміжних регіонів [23, с. 157], скупчення А, Д та Е не є синхронними.

З огляду на різночасовість скупчень Великого Дивлина, комплекс варто інтерпретувати як вузол короткочасних стоянок різних мисливських груп у привабливому з огляду на наявність природних ресурсів, місці. Серед чинників, що безумовно впливали на заселеність цієї території, варто назвати близькість до первинних покладів якісного волинського кременю, водних ресурсів і контроль за долинами двох річок (межиріччя річок

Дивлінка та Жерев, що на південь від комплексу переходить у плато). Подальші дослідження комплексу «Великий Дивлин» значно розширять наші знання про культурні процеси в добу пізнього палеоліту на території Північної Житомирщини.

Список використаних джерел та літератури

1. Маринич О. М. Українське Полісся. Фізико-географічний нарис / О. М. Маринич. – К., 1962.
2. Лизун О. Історія дослідження верхнього палеоліту Житомирського Полісся / О. Лизун // Матеріали III Міжнародної Волинської історико-краєзнавчої конференції (студентська секція). – 2010. – С. 6-9.
3. Антонович В. Б. Археологическая карта Волынской губернии / В. Б. Антонович. – Москва, 1900. – 130 с.
4. Хвойка В. В. Древние обитатели Среднего Поднепровья и их культура в доисторические времена (с комментариями и иллюстрациями) / В. В. Хвойка. – К., 2008. – 160 с.
5. Тарабукін О. О. Волинський центральний музей – регіональний осередок вивчення археологічної спадщини Східної Волині (1900-1924) / О. О. Тарабукін // Археологія і давня історія України. Вип. 9. Історія археології: дослідники та наукові центри. – К.: ІА НАН України, В-во "Стародавній світ", 2012. – С. 287-294.
6. Левицький І. Довгинецька палеолітична стація. Попереднє повідомлення / І. Левицький. – Антропологія. Річник за р. 1929. – Т. III – К., 1930. – С. 153-160.
7. Гладких М. И. Исследование палеолита в Довгиничах / М. И. Гладких // Археологические открытия 1971 года. – М., 1972. – С. 309-310.
8. Гладких М. І., Люрін І. Б. Дослідження Довгинецького палеолітичного місцезнаходження 1971р. на Житомирщині / М. І. Гладких, І. Б. Люрін // Археологія. – №14 – 1974. – С. 42-46.
9. Шовкопляс І. Г. Палеолітична стоянка Радомишль / І. Г. Шовкопляс // Археологія. – Том XVI. – К.: Наукова думка, 1964. – С. 89-102.
10. Шовкопляс И. Г. Радомишльская стоянка – памятник начальной поры позднего палеолита / И. Г. Шовкопляс // Стратиграфия и периодизация палеолита восточной и центральной Европы – М.: Наука, 1965 г. – С. 104-116.
11. Телегин Д. Я. Палеолитическая стоянка Збраньки на Житомирщине / Д. Я. Телегин // СА. – №1. – 1980. – С. 248-251
12. Залізняк Л. Л. Фінальний палеоліт північного заходу Східної Європи (культурний поділ і періодизація) / Л. Л. Залізняк. – К.: КП ВД «Педагогіка», 1999. – 283 с.
13. Нужний Д. Ю. Нові дані про пізній палеоліт Овруцького кряжу / Д. Ю. Нужний // Археометрія та охорона культурно-історичної спадщини: Зб. наук. Праць. – Вип. 2. – К.: ІПД Мінкультури України, 1998. – С. 72-90.
14. Шидловський П. С., Опанасюк А. М., Хоптинець І. М. Нові знахідки палеолітичної доби на Житомирщині / П. С. Шидловський, А. М. Опанасюк, І. М. Хоптинець // Дослідження первісної археології в Україні (до 50-річчя відкриття палеолітичної стоянки Радомишль). Матеріали міжнародної наукової конференції "Радомишль та його історія" 3-4 жовтня 2006 р. – К.: Корвін Пресс, 2008. – С. 86-95.
15. Переверзєв С. В., Хоптинець І. М., Шидловський П. С. Великий Дивлин – нова пам'ятка доби пізнього палеоліту на Житомирщині / С. В. Переверзєв, І. М. Хоптинець, П. С. Шидловський // Археологічні дослідження в Україні 2006-2007 рр. / ІА НАН України. – К.: ВД «Академперіодика», 2009. – С. 263-265.
16. Лизун О. Картографія епіграветських пам'яток Житомирського Полісся / О. Лизун // Археологія: спадок віків: Матеріали Міжнар. наук. конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К.-Біла Церква, 2011. – С. 46-51.
17. Шидловський П. С., Хоптинець М. О. Проблеми дослідження та охорони археологічного комплексу пам'яток "Великий Дивлин" / П. С. Шидловський, М. О. Хоптинець // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних

- досліджень / Випуск 6. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. – С. 537-547.
18. Хоптинець І., Шидловський П. Комплекс археологічних пам'яток поблизу Великий Дивлин на Житомирщині / І. Хоптинець, П. Шидловський // Матеріали III Волинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції (Житомир 12-13 листопада 2010 р.). – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 97-99.
 19. Шидловський П.С., Хоптинець І.М. Пізньопалеолітичний комплекс Великий Дивлин на півночі Житомирщини / П. С. Шидловський, І. М. Хоптинець // Камінь доби України: Збірник наук. статей. – Вип. 13. – К.: Шлях, 2010. – С. 179-198.
 20. Хоптинець І., Шидловський П. Розкопки пізньопалеолітичної стоянки Великий Дивлин I (скупчення Е) / І. Хоптинець, П. Шидловський // Археологія: спадок епохи. Матеріали Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К., 2011. – С. 28-34.
 21. Ступак Д. В. Технології розщеплення кременю свідерської культури Українського Полісся за аналізом нуклеусів / Д. В. Ступак // Vita Antiqua. Збірка наукових статей. – К.: "Есе", 2009. – № 2. – С. 18-24.
 22. Зализняк Л. Л. Охотники на северного оленя эпохи финального палеолита. Л. Л. Зализняк. – К.: Наукова думка, 1989. – 176 с.
 23. Манько В. О. Проблемы финального палеолита юга Украины / В. О. Манько; С.Н. Бибилов и первобытная археология. – СПб.: ИИМК РАН, 2009. – С. 151-164.

Список ілюстрацій:

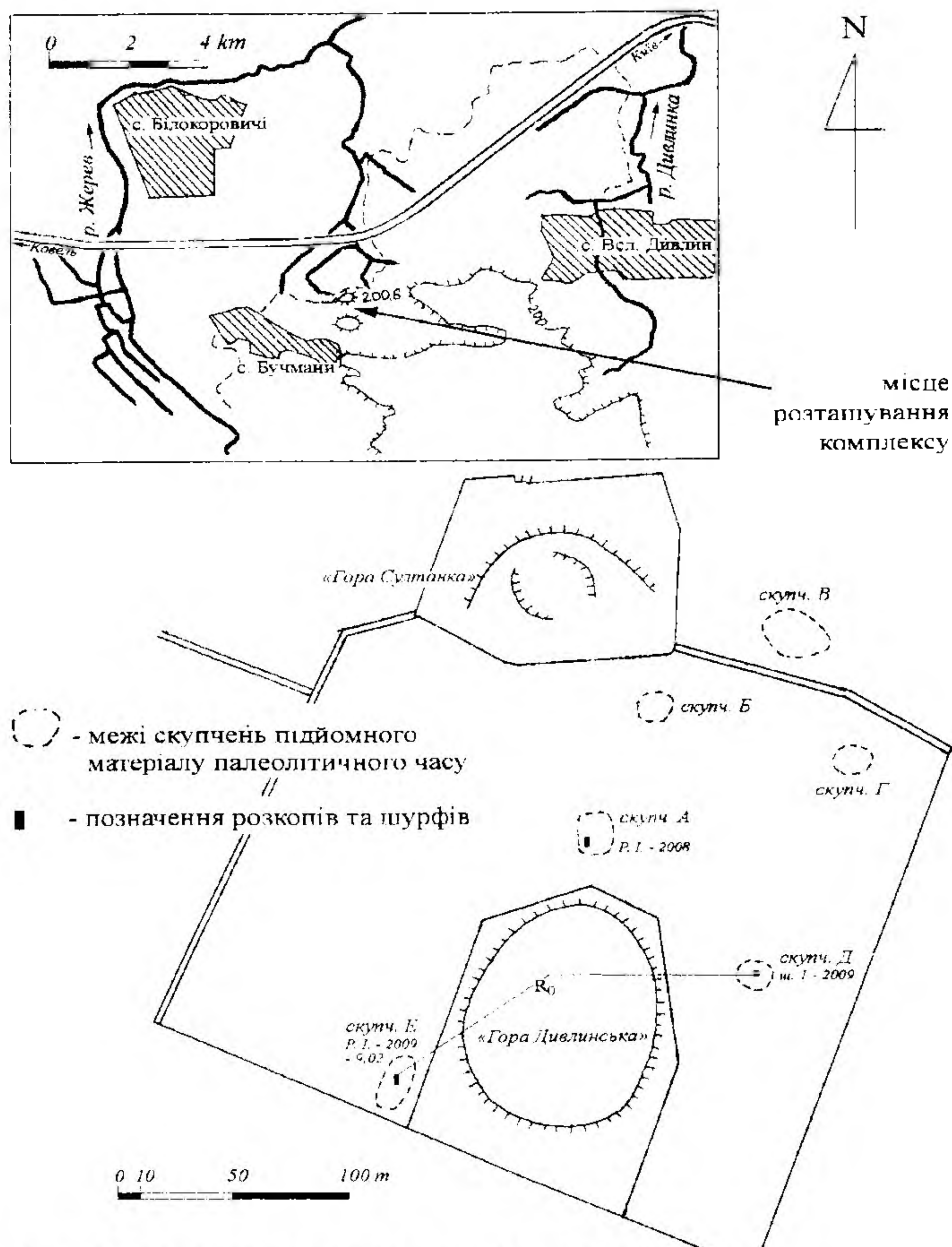

Рис. 1. Ситуаційний план розташування комплексу пам'яток

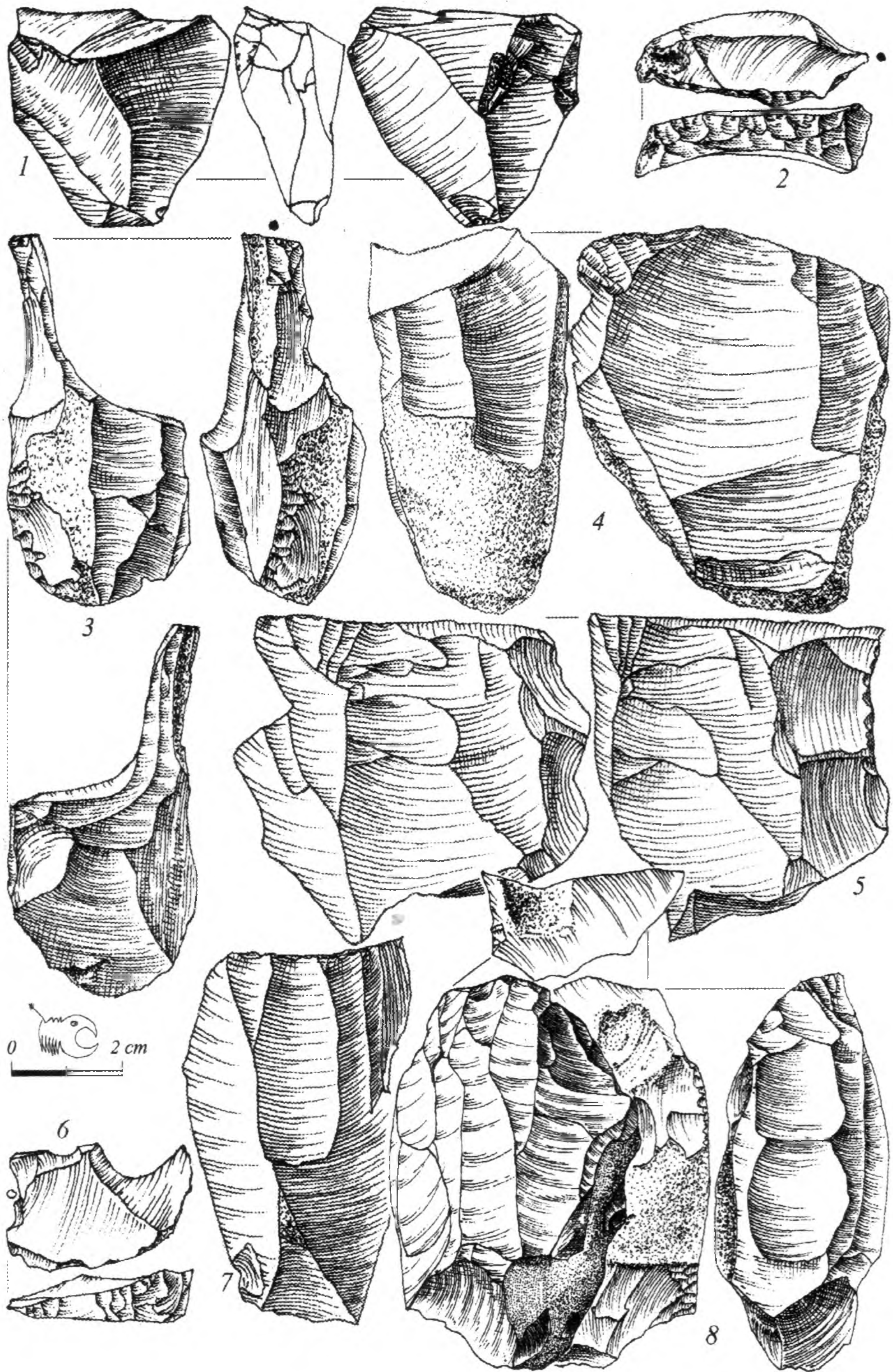

Рис. 2. Великий Дивлин, скупчення Д. Відходи виробництва

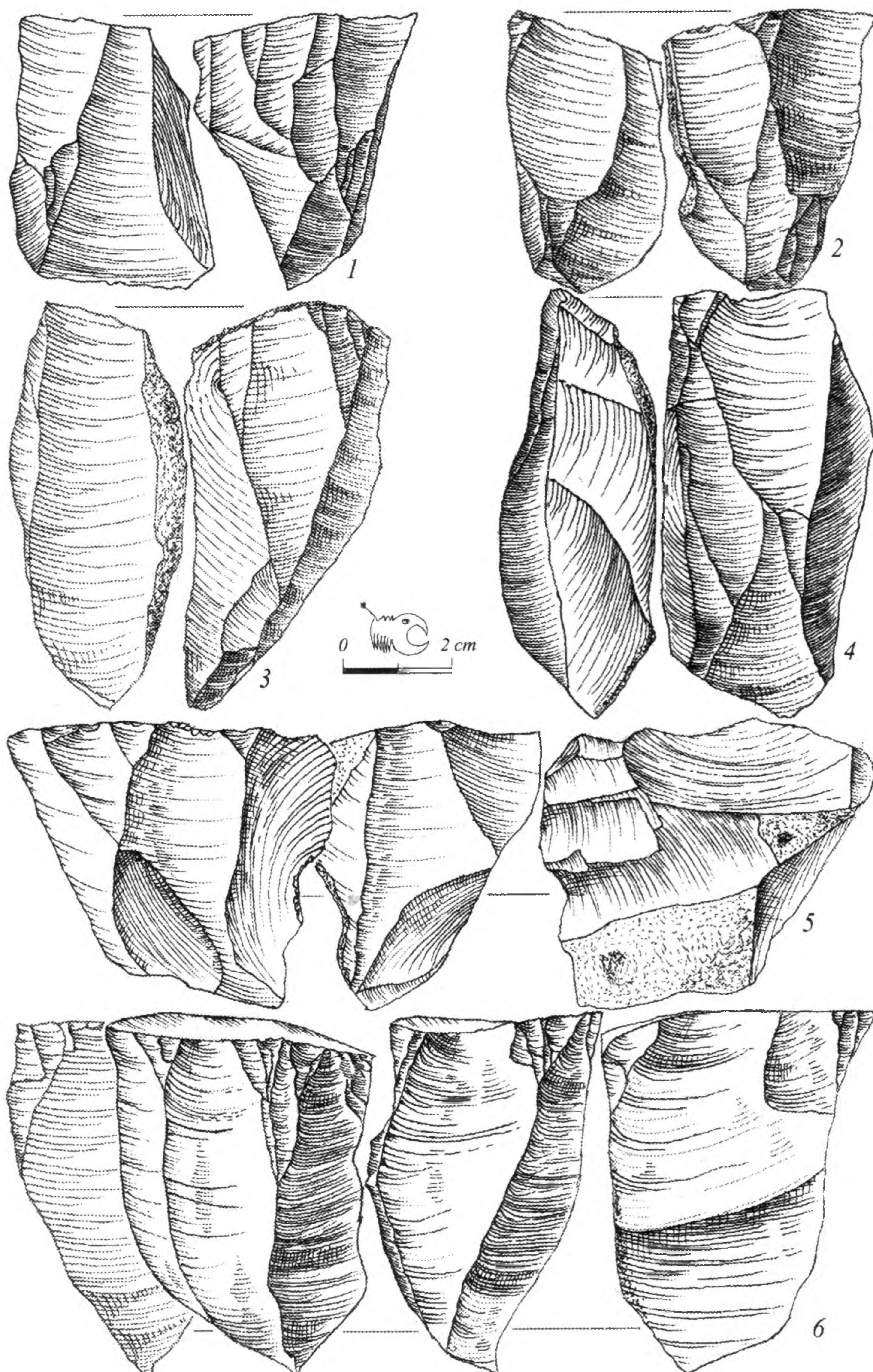

Рис. 3. Великий Дивлин, скупчення Д. Нуклеуси одноплощадкові

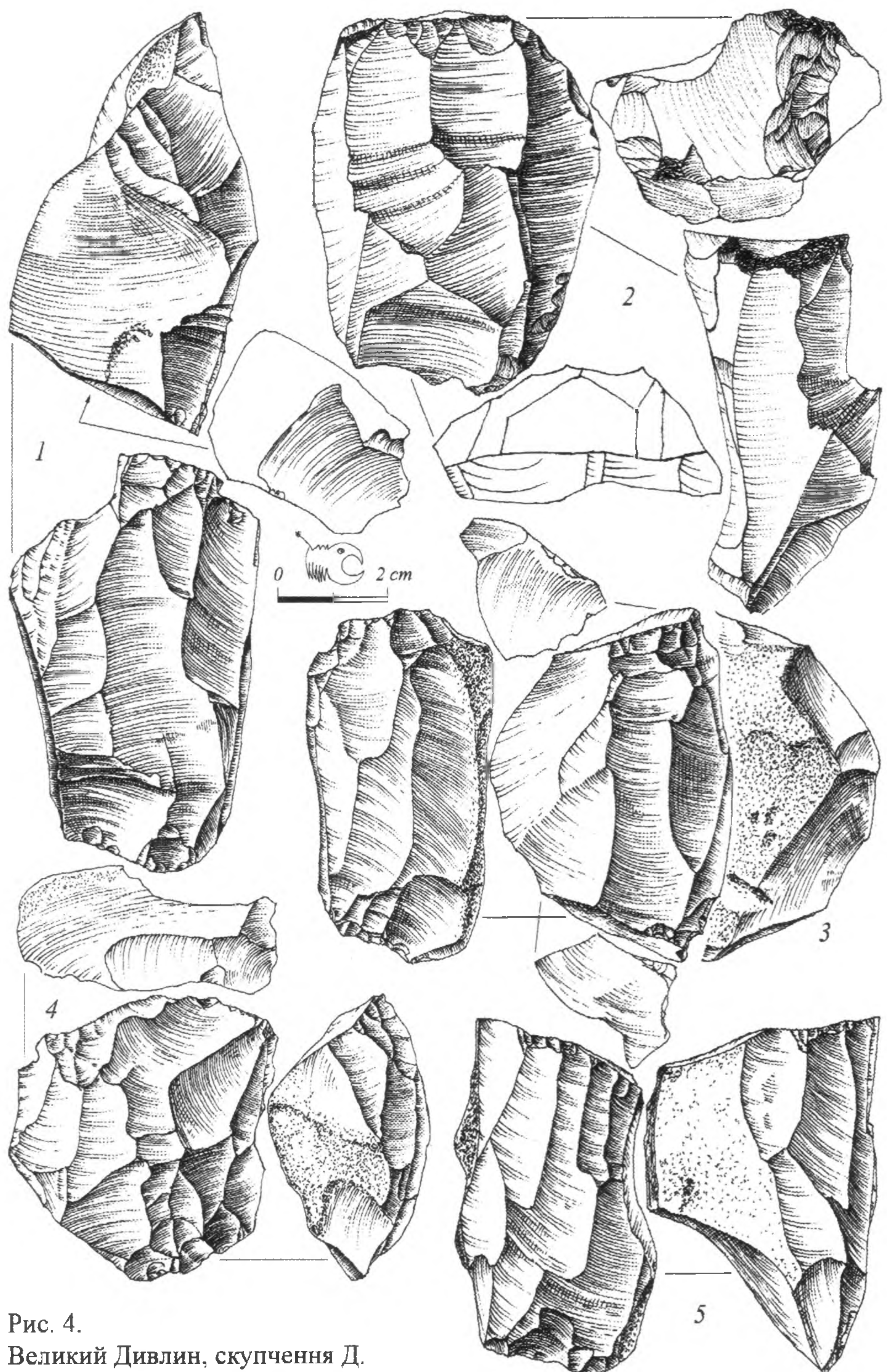

Рис. 4.
Великий Дивлин, скупчення Д.
Нуклеуси зустрічного сколювання

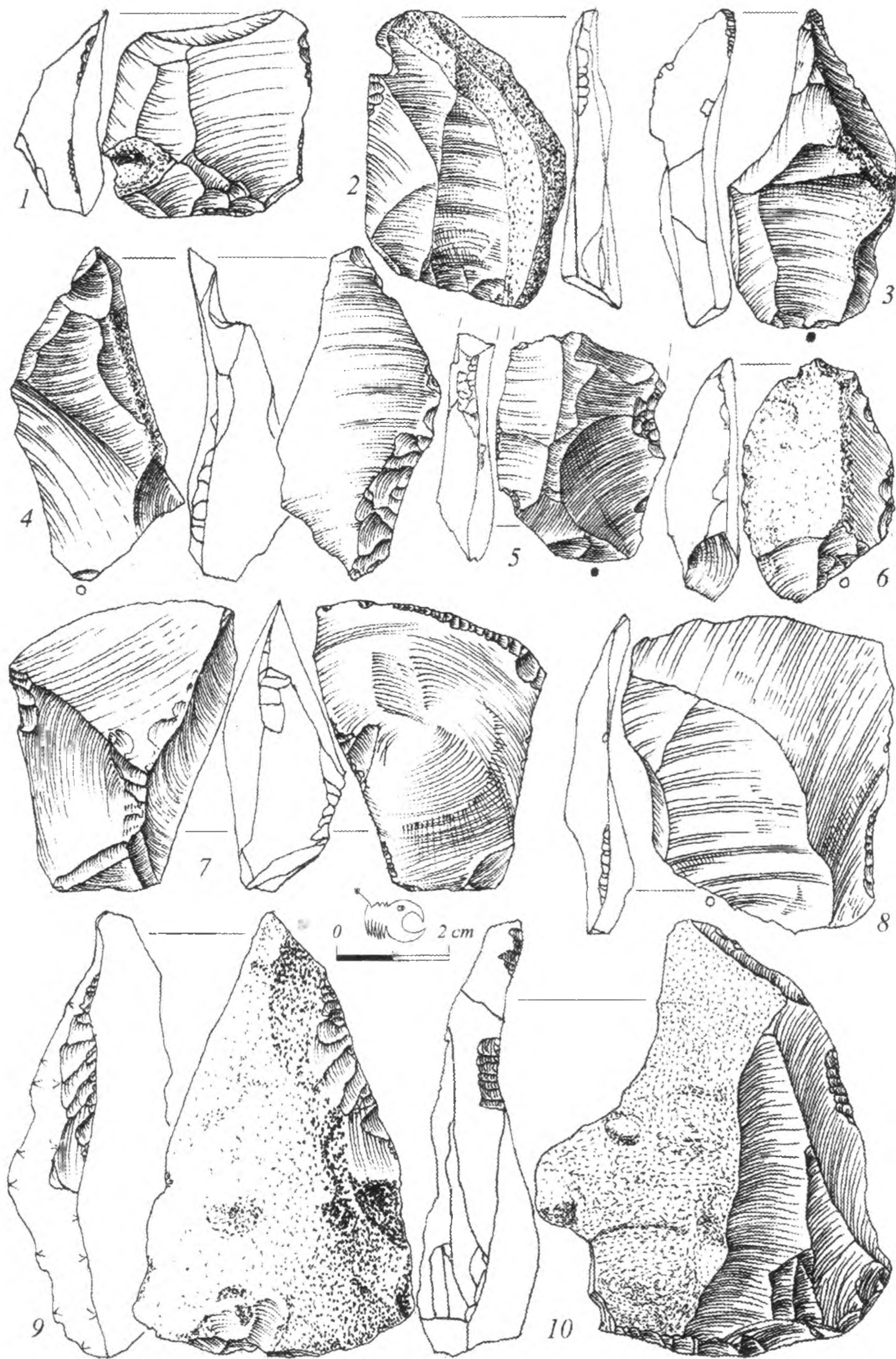

Рис. 5. Великий Дивлин, скупчення Д. Ретушовані відщепи

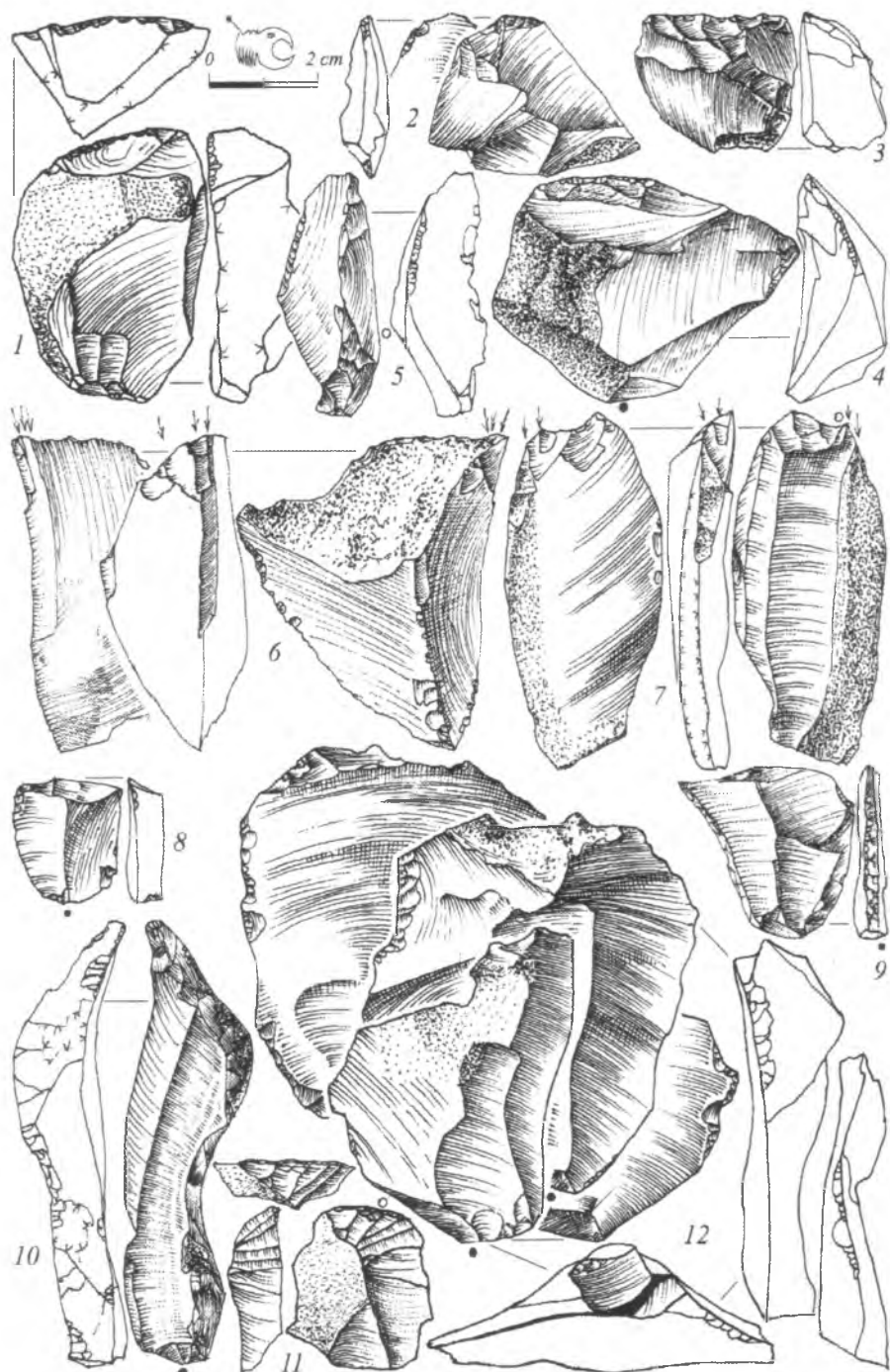

Рис. 6. Великий Дивлин, скупчення Д. Знаряддя праці

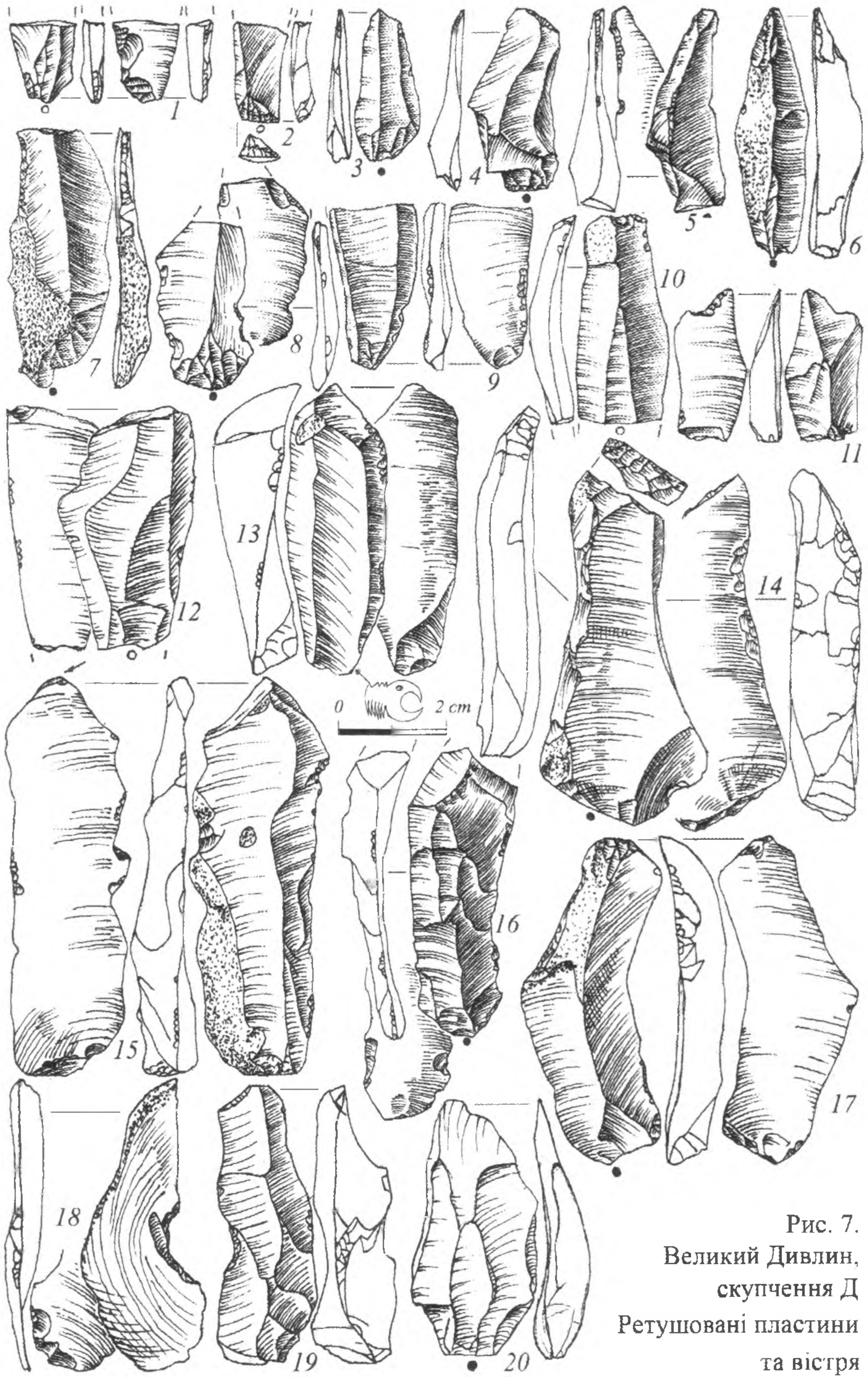

Рис. 7.
Великий Дивлин,
скупчення Д
Ретушовані пластини
та вістря

P. Shydlovskyi,
O. Lyzun

VELYKYJ DYVLIN SITE "D" IN THE CONTEXT OF PALAEOLITHIC OF THE NORTH ZHYTOMYR REGION

This paper presents new materials from archaeological complex "Velykyj Dyvlyn" situated in Luhyny region Zhytomyr district. The main attention gets to locality D by the reason of representative collection of artifacts. The article considers the location of the site, topography and technology of flint working. By the analysis of flint materials from locality D authors interpret this locality as a rests of temporary camp of hunters collective with Final Palaeolithic Swidrian tradition of flint working. Further researches will give us a new data about cultural and chronological variability of Upper Palaeolithic culture of Northern Ukraine.

Key words: Upper Palaeolithic, Northern Zhytomyr region, Swidrian archaeological culture

П. Шидловский,
А. Лизун

СТОЯНКА БОЛЬШОЙ ДИВЛИН «Д» В КОНТЕКСТЕ ПАЛЕОЛИТА СЕВЕРНОЙ ЖИТОМИРЩИНЫ

В предложенной статье авторы вводят в научный оборот новые материалы из комплекса археологических памятников "Большой Дивлин", которые находятся в Лугинском районе Житомирской обл. Основное внимание уделено изучению кремяного инвентаря сосредоточения "Д". Сравнительный анализ типологических и технологических особенностей коллекции и привлечение аналогий из других территорий свидетельствует о принадлежности стоянки к свидерской традиции эпохи финального палеолита. Делается вывод о перспективности дальнейших исследований памятника.

Ключевые слова: поздний палеолит, Северная Житомирщина, свидерская археологическая культура.